

TOPONÍMIA DELS POBLES VALENCIANS

PENÍSCOLA

EL BAIX MAESTRAT

ACADEMIA
VALENCIANA
DE LA LLINGÜA

AJUNTAMENT
DE PENÍSCOLA

INSTITUT
CARTOGRÀFIC
VALENCIÀ

ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
SECCIÓ D'ONOMÀSTICA

COORDINACIÓ I GESTIÓ
Unitat de Recursos Lingüísticotècnics

RECU I TEXT
Alfred Remolar Franch

GRAFISME
Esperança Martínez Molina

© Acadèmia Valenciana de la Llengua

Col·lecció: Onomàstica
Sèrie: Toponímia dels Pobles Valencians
Peníscola, 265

Editat per: Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
Tel.: 963 874 023
Adreça electrònica: avl@avl.gva.es

Amb la col·laboració de l'Ajuntament de Peníscola

ISBN: 978-84-482-6903-6
Depòsit legal: V-2879-2023
Impressió: gràfiques **vimar**
Alameda de Euzkadi, 11 • 48100 Leizor (Bizkaia) • Tel. 945 42 42 00

www.avl.gva.es

PENÍSCOLA

El poble de Peníscola està situat al nord de la província de Castelló, en la comarca del Baix Maestrat, a 46 metres sobre el nivell del mar. Limita al nord amb Benicarló i Càlig; a l'oest, amb Cervera del Maestrat i Santa Magdalena de Polpís; al sud, amb Alcalà de Xivert, i a l'est, amb el mar Mediterrani. Segons el cens de 2022, té una població de 8.210 habitants, anomenats *peníscolans* i *peníscolanes*.

El terme municipal té 79 km², que es poden dividir en tres parts ben diferenciades. La part nord és la més plana del territori, amb xicotetes parcel·les banyades a vegades per zones humides, com les Marjaletes, i travessades per antigues séquies i carreteres noves. La part muntanyosa ocupa gran part del terme municipal, des del nord-oest fins al sud, dominada per la serra d'Irta i les muntanyes del Sant, el tossal del Pi, l'alt de Vistahermosa i la Mola. I finalment la franja costanera, que va des de l'extrem sud fins al nucli urbà, travessada pel camí del Pebret i on abunden les cales, les coves i les desembocadures de barrancs.

Els primers pobladors coneguts de Peníscola foren els ibers iler-cavons. Posteriorment va ser ocupada per fenicis, cartaginesos i grecs, que van anomenar l'enclavament *Chersonesos*, referent escrit més antic del nom del poble, datat al segle IV a.C., i que significa 'península'. Després, els romans van traduir el nom grec al llatí com a PAENE ISCOLA 'quasi illa', que va donar lloc al nom actual. Durant els cinc-cents anys de dominació musulmana va ser coneguda com a BANÁSQUILA o BANASQUILA (per adaptació del topònim al seu alfabet). Com a conseqüència de la presa de Borriana, el mateix any els castells àrabs del nord van quedar aïllats i el 1233 van lliurar la població a Jaume I sense oferir resistència. Després de la caiguda de Borriana, àrabs i cristians van acordar mantindre en vigència les lleis i els costums musulmans. A partir d'això moment Peníscola va formar part de la Corona d'Aragó. Pocs anys després, el 1250, se li va atorgar carta pobla amb fur de València.

L'edifici més emblemàtic de Peníscola i un dels més antics és el castell, conegut com a *castell del Papa Luna*. Esta majestuosa construcció templària es va construir entre 1294 i 1307 sobre una antiga fortalesa musulmana. El 1319, amb la dissolució de l'Orde del Temple, el castell va passar a mans de l'Orde de Montesa, que el va cedir al papa Benet XIII, més conegut com a *papa Luna*. En este període de gran convulsió en l'Església catòlica, conegut com a *Cisma d'Occident*, Peníscola es va convertir en una de les tres seus pontificies, conjuntament amb Avinyó i Roma, i va ser ací on el papa Luna es va incomunicar. Anys després, tots els seus fidels el van abandonar. Benet XIII va morir l'any 1423, obcecat en la legitimitat del seu papat.

En el transcurs de la guerra de les Germanies, Peníscola va acollir les forces lleials al rei, que van resistir el setge agermanat fins al 1521. Poques dècades després, entre 1576 i 1578, Felip II va encarregar construir noves fortificacions al voltant del nucli urbà adaptades a l'artilleria per tal de defensar-se dels continus atacs dels pirates barbarescos. Amb la mateixa finalitat, el 1554 s'havia construït a vora mar, en plena serra d'Irta, la torre de la Badum, per a establir un punt de vigilància que advertiria dels possibles atacs per mar. Amb tot, en les muralles es distingixen tres zones que corresponen a estructures arquitectòniques i militars diferents, amb tres portes principals: la de Sant Pere o del Papa Luna (segle XV), la del portal Fosc o de Felip II (segle XVI) i la porta de Santa Maria (segle XVIII).

En la Guerra de Successió, Peníscola es va declarar partidària de Felip V (que li va atorgar el títol de «molt noble, molt lleial i fidelíssima ciutat») i va resistir els atacs i setges de les forces angleses de l'arxiduc Carles els anys 1705 i 1707, període en què el castell va sofrir nombroses i importants modificacions. Tot i això, el castell va perdre bona part de la fàbrica en 1814 durant la Guerra de la Independència, i després de les guerres carlistes també va decaure la seua importància militar.

Durant els segles XIX i XX les principals activitats econòmiques de Peníscola van ser l'agricultura i la pesca. Hi destacà el conreu de la vinya, que després de la greu epidèmia de fil·loxera va ser substituïda per garrofers, oliveres i ametlers. En 1922 va finalitzar la construcció del port pesquer, que, a partir d'eixe moment, evitava les morts regulars de pescadors durant els forts temporals. Pocs anys després, el 1931, el castell va ser declarat monument històric i artístic nacional.

Després de la Guerra Civil, que Peníscola va patir amb contundència, s'hi va començar a introduir tímidament el turisme. Però a partir dels rodatges de *Calabuch* (1956, Luís García Berlanga) i, sobretot, de la superproducció *El Cid* (1962, Anthony Mann), el turisme es va convertir definitivament en el motor econòmic de la població. A més, el 1972 Peníscola va ser declarada conjunt monumental històric i artístic. Entre els reclams turístics de la població destaquen, a banda del castell, les muralles i els portals, el temple parroquial de Santa Maria (segle XV), l'ermita de Sant Antoni (segle XVI), la de la Mare de Déu de l'Ermítana (segle XVIII) i lo Bufador, gran forat entre les roques a través del qual *respira* el mar. Pel que fa a les festes, cal remarcar les de Sant Antoni, el 17 de gener, els Carnavals, Sant Pere i les festes patronals en honor de la Mare de Déu de l'Ermítana, declarades d'Interés Turístic Nacional, que se celebren al voltant del 8 de setembre.

ELEMENTS FÍSICS

Orografia

Alt de la Bota
Alt de Vistahermosa
Alts del Pastor
Clot de Maig
Coll d'en Berri
Coll de la Camala
Coll de la Capitana
Coll de la Palma
Coll dels Navarros
Cova de l'Altar
Cova de la Plaça
Cova dels Coloms
Coveta de les Sépies
Devesa de Sant Antoni
Fabuquello
l'Aisi
l'Escutxa
la Cova Paredada
la Garrotxa
la Mola
la Moleta
la Roja
Lloma del Senyor
lo Bufador
lo Castellet
lo Sant
los Atans
Moleta del Topí
Penya Blanca
Pla de Catxallom
Pla de l'Argilaga
Pla de la Basseta
Pla del Pebret
Pla dels Avencs
Pla dels Coloms
Pla dels Pitxells
Roca dels Artillers
Serra d'Irta
Serra Grossa
Tossal de Barrau
Tossal del Pi
Vall de Conques

Relleu litoral i marítim

Cala d'Ordí
Cala de la Basseta
Cala de la Torre Nova
Cala del Moro
Cala del Port Blau
Cala del Volante
Cap d'Irta
l'Ull de Bou
la Contrapunta
les Doies
les Solsides de la Badum
Platja de les Viudes
Platja de Portonegro
Platja del Pebret
Platja del Russo
Platja Nord
Platja Sud
Punta del Carabiner
Punta del Mabre
Punta del Pebret
Punta del Racó Calent
Racó Calent
Racó del Bessó

Hidrografia natural

Barranc d'Irta
Barranc de Don Pedro
Barranc de l'Escutxa
Barranc de l'Obús
Barranc de la Bastida
Barranc de la Carrera
Barranc de la Font d'en Canes
Barranc de la Font de la Parra
Barranc de la Font Nova
Barranc de la Garrotxa
Barranc de la Mala Entrada
Barranc de la Rabosa
Barranc de la Savina
Barranc de la Torre Nova
Barranc de Lacan
Barranc de les Covetes Roges
Barranc de Moles
Barranc de Sant Antoni
Barranc de Vistahermosa

Barranc de Xumela
Barranc del Català
Barranc del Clot de Maig
Barranc del Pou del Moro
Barranc del Povet d'Esbrí
Barranc del Volante
Barranc dels Mongells
Barranc dels Pitxells
Barranc dels Platillos
Barranquet de Narcís
Font d'en Canes
Font del Mas
Font Nova
les Aigües
les Marjaletes
lo Barrancot
lo Prat
Rambla d'Alcalà
Ullal de l'Estany

Hidrografia artificial

Aljub de la Fontanella
Bassa de Sangüesa
Bassa Grogà
Depòsit
l'Aljub
la Basseta

Pou de Santa Magdalena
Pou del Moro
Séquia de la Sangonera
Séquia del Rei
Séquia Templera

PRESENCIA HUMANA

Poblament

Caseta d'Irta
Caseta del Mellat
Caseta del Sant
Corral Blanc
Corral Blanc Vell

Corral d'Eusebi
Corral de Badal
Corral de Baltasar
Corral de Batallon
Corral de Burra

Corral de Castell
Corral de Colom
Corral de Denteta
Corral de Don Julio
Corral de Figuetes
Corral de Fina
Corral de Gamba
Corral de l'Església Vella
Corral de la Clapissa
Corral de la Morellana
Corral de la Petxina
Corral de Morro
Corral de Mossén Andreu
Corral de Nicolau
Corral del Barrancot
Corral del Blanco
Corral del Mas
Corral del Mas del Senyor
Corral del Pelat
Corral del Xotxet
Corral dels Coloms
Corral Nou

la Cubanita
Mas de la Gaspara
Mas del Pastor
Mas del Senyor
Peníscola
Peníscola Residencial
Urbanització Arc Iris
Urbanització Cap Blanc
Urbanització El Mirador
Urbanització El Petequillo
Urbanització Els Professors
Urbanització Font Nova
Urbanització La Caravel·la
Urbanització La Finca del Moro
Urbanització La Volta
Urbanització Les Oliveres
Urbanització Les Talaies
Urbanització Lloma Vella
Urbanització Nova Peníscola
Urbanització Penyismar
Urbanització Tossal del Mar

Vies de comunicació

Antic Ferrocarril
Assagador de l'Ull de Bou
Assagador de la Creu
Assagador de Maio
Camí de Ballester
Camí de Càlig
Camí de Cervera
Camí de Coca
Camí de l'Ermita de Sant Antoni
Camí de l'Escutxa
Camí de la Caseta del Mellat
Camí de la Font d'en Canes
Camí de la Font del Moro
Camí de la Mala Entrada
Camí de la Mar
Camí de la Ratlla del Terme

Camí de la Volta
Camí de les Marjaletes
Camí de Santa Magdalena
Camí de Servici
Camí del Barranc de Moles
Camí del Ciperet
Camí del Corral de Denteta
Camí del Corral del Barrancot
Camí del Mas
Camí del Mas del Senyor
Camí del Pebret
Camí del Pou de l'Olla
Camí del Pou de la Murta
Camí dels Abellers
Camí dels Moliners
Camí dels Vila-rojos

Camí Fondo
Camí Vell de Benicarló
Ferrocarril València-Barcelona
lo Portet
Pista de la Bota

Pont de Gràcia
Pont de les Covetes
Pont de Sant Pere
Pont dels Daus
Port

PARTIDES, PARATGES I ALTRES LLOCS D'INTERÉS

Partides i paratges

Don Pedro
Irta
l'Acampament
l'Escutxa
l'Hort
la Cardona
la Cova
la Creu
la Cubanita
la Font d'en Canes
la Garrotxa
la Guinea
la Mala Entrada
la Mesquita
la Mina
la Mola de Sant Antoni
la Punta de la Serra
la Redonda
la Torre Nova
la Volta
les Argires
les Borrianes
les Campanilles
les Canàries
les Covetes
les Covetes Roges
les Marjals
les Merceres
les Regolfes
les Roquetes

les Sorlines
les Tancades
lo Barranc de Don Pedro
lo Barranc de la Carrera
lo Barranc de la Font d'en Canes
lo Barranc de la Font de la Parra
lo Barranc de Moles
lo Barranc del Pou del Moro
lo Barranquet
lo Cerro del Sol
lo Clero
lo Coll de la Selleta
lo Corral Blanc
lo Corral de Pau
lo Forn de la Vila
lo Llosar
lo Mas de la Gaspara
lo Mas del Senyor
lo Palmeral
lo Pinar del Racó de Castillo
lo Pla del Barranquet
lo Poatx
lo Pou de l'Olla
lo Prat
lo Realenc
lo Volante
los Atans
los Barrancs
los Cantalassos
los Daus

los Empedrats
los Llandells
los Minjaus
los Mongells
los Navarros
los Peruns
los Pitxells

los Pitxells del Coll d'en Berri
los Poatxos
los Vila-rojos
Racó de la Bastida
Racó de Puça
Vistahermosa

Altres llocs d'interés

Abocador
Antiga Estació
Camp de Futbol
Camp de Tir
Càmping
Castell
Cementeri
Creu
Ermita de Sant Antoni
Far

la Capelleta
la Carrerassa
la Porteta
lo Castellet
Molló de la Ratlla del Terme
Parc Natural de la Serra d'Irta
Pedrera dels Navarros
Torre de la Badum
Torre Nova
Vivers

Presència humana

TERME DE CERVERA DEL MAESTRAT

TERME DE CÀLIG

TERME DE BENICARLÓ

TERME DE SANTA
MAGDALENA DE POLPÍS

TERME D'ALCALÀ
DE XIVERT

MAR MEDITERRANI

0 400 800 1.600 2.400 3.200 4.000 Metres

Partides, paratges i altres llocs d'interès

